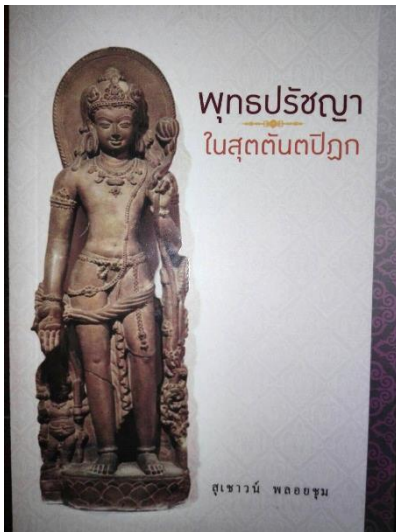

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง
“พุทธปรัชญา ในสุตตันตปิฎก”
เขียนโดย สุเชาว์ พลอยชุม

พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก, ดร.
คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
PhraJaturong Ajarasuphoo Dr.
Faculty of religion and philosophy
Mahamakut Buddhist University.
rong2553@yahoo.com

บทนำ

หนังสือเรื่อง “พุทธปรัชญา ในสุตตันตปิฎก” เขียนโดย สุเชาว์ พลอยชุม เนื้อหามีจำนวน 6 ส่วน โดยผู้เขียนค้นคว้า ข้อมูลปฐมภูมิและทฤษฎีภูมิ จากเอกสาร ตำราวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิมพ์ที่ สานะพิมพ์การ พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2560 มีจำนวน 170 หน้า

สรุปสาระสำคัญ

เนื้อหาในหนังสือ “พุทธปรัชญา ในสุตตันตปิฎก” เขียนโดย สุเชาว์ พลอยชุม มีประเด็นที่น่าสนใจคือ 1) พื้นฐานพุทธปรัชญา 2) ชีวิตในพุทธปรัชญา 3) ความรู้ในพุทธปรัชญา 4) ความจริงในพุทธปรัชญา 5) ความดีในพุทธปรัชญา และ 6) ความงามในพุทธปรัชญา มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

1. พื้นฐานพุทธปรัชญา

พระพุทธเจ้าตรัสรู้หรือว่ารู้อะไร คำตอบก็คือ ทรงรู้สิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติของมัน สิ่งที่มีอยู่นั้นพุทธศาสนาเรียกรวมว่า ธาตุ ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่ทรงภาวะของตนไว้ ธาตุหรือสิ่งที่มีอยู่ดังกล่าวหากจำแนกออกไปก็มี 2 อย่างคือ รูปธาตุกับอรูปธาตุ รูปธาตุ คือ ธาตุที่เป็นสสาร อรูปธาตุคือ ธาตุที่เป็นอสสาร

พระพุทธองค์ทรงรู้หรือทรงค้นพบว่าสิ่งที่มีอยู่เหล่านั้น ทั้งที่เป็นรูปธาตุและอรูปธาตุ มีอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า ธรรมฐิติกับธรรมนิยาม

สถานะที่เรียกว่า ธรรมฐิติกับธรรมนิยามนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงว่า ได้แก่ ลักษณะที่เรียกว่าสามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ กล่าวโดยสรุปก็คือ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการเห็นหรือค้นพบความจริงตามที่มีอยู่แล้ว แต่การเห็นหรือการค้นพบของพระองค์นั้นทรงเห็นด้วยตาใจที่เรียกว่า ญาณ การเห็นลักษณะนี้พุทธศาสนาเรียกว่า ญาณทัสสนะคือ เห็นด้วยญาณ และการเห็นด้วยญาณเท่านั้น

จึงจะเป็นการเห็นอย่างถูกต้องตามจริง ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเรียกการเห็นในลักษณะนี้ให้ชัดเจนลงไปว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ ซึ่งแปลว่า การเห็นด้วยญาณตามที่มันเป็น โดยใจความก็คือ การเห็นด้วยญาณตามจริง

ความจริงหรือสิ่งที่ดีที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ หรือทรงค้นพบนั้นนอกจากอริยสัจ 4 ปฏิจจนูปบาทและไตรลักษณ์แล้วยังทรงพบเห็นความจริงอีกมากมาย กล่าวโดยสรุปก็มี 3 ลักษณะคือ สิ่งที่มีก็รู้ว่ามี สิ่งที่ไม่มีก็รู้ว่าไม่มี สิ่งที่เราเห็นว่าเรา สิ่งที่ดีก็รู้ว่าดี สิ่งที่ยิ่งมีที่ยิ่งกว่าก็รู้ว่ายิ่งมีที่ยิ่งกว่าสิ่งที่ไม่มีอะไรยิ่งกว่าก็ไม่รู้ว่าไม่มีอะไรยิ่งกว่า

บรรดาสิ่งทั้งหลายสรุปได้เป็น 3 ลักษณะคือ บางสิ่งเป็นสิ่งควรรู้จักทรงรู้ แล้วบางสิ่งเป็นสิ่งที่จะต้องเห็นก็ทรงเห็นแล้ว บางสิ่งเป็นสิ่งควรทำให้แจ้งก็ทรงทำให้แจ้งแล้ว

กระบวนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยร่างกายมีกำลัง สงัดกาม สงัดอกุศลธรรมที่สงบเป็นสมาธิ จิตบริสุทธิ์ผ่องใส เกิดพลังรู้คือ ญาณ เห็นสิ่งที่ต้องการเห็นด้วยญาณเห็นทุกสิ่งตามจริงแล้วจิตพ้นจากกิเลส เมื่อจิตพ้นแล้วก็รู้ว่าตนพ้นแล้ว เมื่อจิตตนสิ้นชาติแล้วก็รู้ว่าสิ้นชาติ

องค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติบรรลุผลคือ ความหลุดพ้นมี 5 อย่างคือ 1) ศรัทธาถูกต้อง 2) สุขภาพสมบูรณ์ 3) ไม่ไอ้อวดมามา 4) เพียรพยายาม และ 5) มีปัญญาในธรรม

พระพุทธเจ้า ทรงค้นพบด้วยพระองค์เองที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 8 ประการที่เรียกว่า มรรคมิถงค์ 8 คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสมาธิ เป็นต้น ซึ่งสรุปลงในหลักการ 3 ประการคือ ศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา

มัชฌิมาปฏิปทาเป็นวิธีการที่ก่อให้เกิดจักขุญาณ อภิญญา สัมโพธิ์ และนิพพานเป็นที่สุด การปฏิบัติตามแนวทางของมัชฌิมาปฏิปทา ทำให้พระองค์ตรัสรู้อริยสัจ 4 อันเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากใครมาก่อน ความจริงที่ทรงรู้เรียกว่า อริยสัจนั้นก็คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ วิธีการนำไปสู่ความดับทุกข์

สรุปได้ว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนนั้นคือ จริย มีประโยชน์ เหมาะสมแก่กาลเทศะ

ลักษณะและวิธีสอนของพระพุทธเจ้าปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ หลายพระสูตรแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนหลากหลาย ตามความเหมาะสมแก่ผู้แก่บุคคลผู้รับการสอน เช่น สอนด้วยวิธีเทศนา วิธีสนทนา วิธีอุปมาอุปไมย วิธีเล่าเรื่อง สาธก (ขาดก) วิธีใช้อุปกรณ์ วิธีใช้เหตุการณ์จริง วิธีแสดงฤทธิ์เป็นต้น แต่ทุกวิธีการดำเนินไปภายใต้หลักการสำคัญ 3 ประการดังปรากฏในโคตมสูตร คือ 1) สอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้ถึงเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ 2) สอนอย่างมีเหตุผลเพื่อให้ผู้ฟังไตร่ตรองเห็นตามได้ และ 3) สอนในสิ่งที่ผู้ฟังสามารถนำไปปฏิบัติและได้รับผลจริงตามควรแก่การปฏิบัติ

หลักการสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวนี้ไม่ได้เน้นเรื่องศรัทธาหรือความเชื่อแต่เน้นเรื่องความรู้ความเข้าใจเน้นเรื่องเหตุผล และเน้นเรื่องการปฏิบัติได้จริง หลักการดังกล่าวนี้ก็คือ สอนให้รู้ สอนให้คิดสอนให้ทำ

2. ชีวิตในพุทธปรัชญา

ชีวิตในพุทธปรัชญาชีวิตแบ่งได้ 2 ระดับ คือ ชีวิตที่มีจิตวิญญาณและชีวิตที่ไม่มีจิตวิญญาณ ชีวิตทั้ง 2 ระดับมีลักษณะร่วม คือ มีการเกิดและมีการเจริญเติบโต ชีวิตที่มีจิตวิญญาณพระพุทธศาสนาเรียกว่าสัตว์ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ โอปปาทิกะ มนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน ชีวิตที่ไม่มีจิตวิญญาณ ได้แก่ ต้นไม้ และพืชต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกรวมรวมว่า ภูตคามหรือพืชคาม

กระบวนการก่อกำเนิดของชีวิตมนุษย์แบบคร่าว ๆ พอเข้าใจได้ง่าย ๆ ว่าชีวิตไม่ได้เกิดจากการสร้างสรรค์ของพระเจ้าหรืออำนาจลึกลับใด ๆ แต่เกิดจากกระบวนการของธรรมชาติ คือ สิ่งที่ดีที่เป็นตามธรรมชาติของมันเอง จากข้อความในพระสูตรแสดงให้เห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชีวิตก่อกำเนิดขึ้นนั้นมีทั้งสาเหตุทางวัตถุและสาเหตุทางจิต กล่าวคือ สาเหตุทางวัตถุ คือ บิฎมารดาอยู่ร่วมกัน ในสาเหตุทางจิตคือ ปฏิสนธิจิตหรือปฏิสนธิวิญญาณนั้นยังแฝงสาเหตุที่สำคัญของการก่อกำเนิดชีวิตไว้ 2 อย่างคือ กามและกิเลส

จึงสรุปได้ว่า ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ชีวิตมนุษย์ก่อกำเนิดขึ้นภายใต้สาเหตุสำคัญคือ สมุฏฐาน 4 อย่างคือ กรรม จิต อุตุ อาหาร สำหรับชีวิตมนุษย์นั้นก็กล่าวได้ว่าเป็นไปตามอิทธิพลของสมุฏฐาน 4 คือ กรรม จิต อุตุ อาหาร ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ คือ ก่อกำเนิดจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของชีวิตคือ ตายเท่านั้น

ธรรมชาติของชีวิตพระพุทธศาสนาแสดงว่า สัตว์อยู่ได้ด้วยอาหาร 4 อย่างคือ 1) กวฬิงการาหาร ได้แก่อาหารเป็นคำ ๆ หรืออาหารหยาบ เช่น ข้าวแกง เป็นต้น 2) ผัสสาหาร ได้แก่ ความรู้สึกที่เกิดจากการสัมผัสหรือรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เช่น ความรู้สึกสุข ทุกข์ เป็นต้น 3) มโนสญฺเจตนาหาร ได้แก่ ความจงใจหรือเจตนาที่แสดงออกมาเป็นความต้องการความอยากในเรื่องต่าง ๆ และ 4) วิญญานาหาร ได้แก่ ความรู้หรือการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ตามความในพระสูตรแสดงให้เห็นว่าชีวิตมนุษย์นั้นหล่อเลี้ยงด้วยอาหาร 2 ประเภท คือ อาหารที่เป็นวัตถุ และอาหารที่เป็นความรู้สึกนึกคิด

สัตว์ทุกประเภทมีสัญชาตญาณ หรือความต้องการขั้นพื้นฐานตามธรรมชาติของชีวิตเหมือนกัน สัญชาตญาณหรือความต้องการตามธรรมชาติดังกล่าวนี้แสดงออกมาชัดเจนในสัตว์ประเภทมนุษย์นั้นคือ 1) ชีวิตุภามะ อยากมีชีวิตอยู่ 2) อมริตฺกามะ ยังไม่ตายหรือไม่อยากตาย 3) สุขกามะ อยากมีความสุขหรือต้องการสุข 4) ทุกขปฏิกุลละ รังเกียจความทุกข์หรือไม่ต้องการทุกข์

ปรากฏการณ์ของชีวิต ในทางพุทธศาสนาแสดงว่า สุข ทุกข์ของชีวิต มิใช่เป็นผลของกรรมอย่างเดียวแต่เป็นสิ่งที่เกิดจากสมุฏฐานหลายอย่าง กล่าวคือ บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ ดีกัาเริบ บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ เสมหะกัาเริบ บางอย่างเกิดจากลมกัาเริบ บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ ทั้ง 3 อย่างร่วมกัน บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ การบริหารดูแลตนเองไม่ดี บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ ฤดูกาลเปลี่ยนแปลง บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ การกระทำของผู้อื่น บางอย่างเกิดจากสาเหตุคือ

ผลกระทบ กล่าวโดยสรุปก็คือสาเหตุของสุข ทุกข์ในชีวิตมนุษย์นั้น ได้แก่ โรคภัยไข้เจ็บ ธรรมชาติแวดล้อม การดูแลสุขภาพ การกระทำของผู้อื่น ผลกระทบของตน

ในทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า ความเป็นไปของชีวิตทั้งในทางโลกและในทางบวก คือ ทั้งทุกข์และสุขของชีวิตเกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย และพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเหตุปัจจัยของทุกข์และสุขของชีวิตมนุษย์ให้เห็นทั้งกระบวนการตั้งแต่องค์ประกอบขั้นพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ ไปจนกระทั่งถึงกระบวนการของการดับทุกข์ของชีวิต มนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 6 มนุษย์มีอายตนะ 6 มนุษย์มีแนวคิด 18 กระบวนการเกิดและดับทุกข์ของชีวิตคือ อริยสัจ 4

พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นมาของความทุกข์หรือความทุกข์ของชีวิตก็คือ ตัวชีวิตนั่นเอง ไม่ใช่มาจากการกำหนดหรือการบันดาลจากสิ่งภายนอกใด ๆ เพราะชีวิตมีลักษณะของทุกข์ติดมาตั้งแต่เกิดแล้ว ฉะนั้นถ้าไม่รู้จักบริหารชีวิตให้ดี ไม่รู้จักวิธีแก้ทุกอย่างให้ถูกต้องแล้วชีวิตก็จะมีทุกข์มากยิ่งขึ้น แต่ถ้ารู้จักบริหารชีวิตให้ดีรู้จักวิธีแก้ทุกอย่างถูกต้องก็สามารถมีชีวิตอยู่อย่างมีทุกข์น้อยลงจนถึงไม่มีทุกข์เลยก็ได้

พระพุทธศาสนา มองชีวิตในภาพรวมว่าเป็นเสมือนคนที่เป็นโรค โรคของชีวิตมี 2 อย่าง คือ โรคกายและโรคใจ พระพุทธศาสนา มองชีวิตว่าเป็นเสมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ จำต้องผ่าเอาลูกศรนั้นออกโดยด่วน หากมัวแต่ถามเรื่องไร้สาระอยู่โดยไม่รีบพาไปหาหมอเขาก็คงตายก่อนเป็นแน่

พระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่าความตายเป็นความจริงอย่างหนึ่งของชีวิต เรียกว่า ทุกขอริยสัจ ความตายเป็นการเปลี่ยนแปลงช่วงหนึ่งของชีวิตเรียกว่า อนิจจัง และความตายไม่ใช่ความสิ้นสุดหรือจุดจบของชีวิตแต่เป็นเพียงจุดต่อระหว่างชีวิตหนึ่งกับอีกชีวิตหนึ่งเท่านั้น ขายแดนของชีวิตปัจจุบันคือ จุติจิตและขายแดนของชีวิตใหม่คือ ปฏิสนธิจิต และชีวิตก็เดินหน้าต่อไปเช่นเดิมนั่นคือ มนุษย์ตายแล้วก็เกิดอีก จนกว่ามนุษย์จะทำให้ปัญหาอันเป็นเสมือนสายใยที่ทำให้ชีวะเสถียรชีวิตไม่รู้จบขาดสะบั้นหรือหมดสิ้นไปเท่านั้น ชีวิตจึงจะสิ้นสุดหรือดับ จุดจบหรือจุดดับของชีวิตก็คือ ภาวะนิพพาน ซึ่งจะเรียกว่าจุดจบของความตายก็น่าจะได้ เพราะเมื่อถึงภาวะนิพพานแล้ว พระพุทธศาสนาเรียกว่าถึงอมตะธรรมหรือถึงภาวะอมตะคือ ภาวะที่ไม่ต้องตายอีกต่อไปทั้งนี้เพราะไม่มีการเกิดอีก

คำสอนของพระพุทธศาสนา คำว่า สัตว์เกิดสัตว์ตายหรือว่ามนุษย์เกิดมนุษย์ตายจึงเป็นเพียงคำสมมติหรือภาษาของชาวโลกเท่านั้น ในความเป็นจริงการเกิดการตายเป็นเพียงกระบวนการรวมกันและกระบวนการแยกกันของธาตุทั้งหลายเท่านั้น แต่พระพุทธองค์ก็จำเป็นต้องใช้คำว่า เกิด ตาย ตามภาษาของชาวโลกเพื่อสื่อความหมายในเบื้องต้นกับชาวโลก และเพื่อเป็นฐานของการพัฒนาไปสู่ปัญญาหรือความรู้ขั้นสูงต่อไป

3. ความรู้ในพุทธปรัชญา

ความรู้ในพุทธปรัชญา พระพุทธศาสนาแสดงว่ามนุษย์ประกอบด้วยธาตุหรือองค์ประกอบขั้นพื้นฐาน 6 อย่างคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ และวิญญาณธาตุ โดย 4 ธาตุแรก

เป็นธาตุทางศาสนาหรือรูปธาตุ ส่วน 2 ธาตุสุดท้ายเป็นรูปธาตุหรือนามธาตุ เฉพาะวิญญาณเป็นธาตุที่มีคุณสมบัติพิเศษคือสามารถรู้ได้

คำสอนเรื่องอายตนะหรือทวาร 6 ของพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงกระบวนการคิดของมนุษย์ว่าเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากกระบวนการรับรู้ของประสาทสัมผัสทางกายที่รวมเรียกขั้นตอนช่วงนี้ว่าภาษาหรือว่าเป็นขั้นตอนของทักษะ ฉะนั้น หากพิจารณาจากจุดนี้ก็อาจทำให้เราเข้าใจว่ามนุษย์เริ่มคิด หรือว่าจิตมนุษย์เริ่มคิดต่อ ประสาททางกายเริ่มทำงาน หากภาษาทางกายไม่ทำงานจิตมนุษย์ก็ไม่คิดหรือคิดไม่ได้ หากเข้าใจดังนี้คำสอนเรื่องการทำงานของอายตนะ 6 ของพระพุทธศาสนาก็ตรงกับทฤษฎีประจักษ์นิยมของลોક แต่ในความเป็นจริงไม่เหมือนกัน พระพุทธศาสนาถือว่าจิตมีธรรมชาติหรือมีคุณสมบัติคือ คิออยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติคือ ความสามารถรู้วิญญาณ เพราะฉะนั้นการคิดของจิตจึงมี 2 ลักษณะคือ 1) การคิดเรื่องราวหรือข้อมูลที่มาจากภายนอกภาษา และ 2) การคิดเรื่องราวของตัวเองหรือเรื่องราวที่อยู่ที่มีอยู่ในตัวเองอยู่ในภวังค์

พระพุทธศาสนาแสดงว่าการทำหน้าที่คิดหรือทำหน้าที่รู้ของจิตมี 4 อย่างซึ่งถือได้ว่าเป็นหน้าที่หลักหรือธรรมชาติของจิตคือ 1) เวทนา รู้สึกแยกแยะ 2) สัญญา รู้จำจัดเก็บ 3) สังขาร รู้คิดผสมผสาน และ 4) วิญญาณผู้ใช้งาน

ความรู้และที่มาของความรู้ ความรู้ในความหมายของความรู้ที่แท้จริงคือความรู้ที่เป็นระบบนั้นพระพุทธศาสนาแสดงว่าเกิดขึ้นหรือได้มา 3 วิธีหรือ 3 แหล่งด้วยกันคือ 1) สุตะ การฟัง หมายถึงกระบวนการศึกษาหรือการเรียนรู้สุดมยปัญญา 2) จินตา หมายถึงกระบวนการของการคิดหรือการใช้เหตุผล เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาจากสุดมยปัญญา และ 3) ภาวนา การทำให้เจริญการทำให้มีขึ้นหรือการพัฒนา หมายถึงกระบวนการของการพัฒนาจิตหรืออบรมจิต เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าแหล่งที่มาของความรู้ของมนุษย์มี 3 อย่างคือ 1) อายตนะหรือประสาทสัมผัส 6 2) การคิด หรือการใช้เหตุผล และ 3) ญาณหรือการหยั่งรู้ของจิต

ในบางพระสูตรพระพุทธศาสนาก็ได้แสดงที่มาจากความรู้แบบต่าง ๆ ออกไปอีกหลายอย่างเช่น ในกาลามสูตร แหล่งความรู้ทั้ง 10 อย่างดังกล่าวอาจสรุปได้เป็น 2 ลักษณะแรกประกอบด้วยข้ออนุสวะ ปรมิ ปิฏกสัมปทานะ ภัพพรูปตา สมโณ โน ครุ รวม 6 ข้อนี้จะเป็นประเภท authority คือ แหล่งความรู้ที่เป็นบุคคลหรือวัตถุที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าถูกต้องเชื่อถือได้โดยไม่จำเป็นต้องตรวจสอบหรือหาเหตุผลอีก เพราะสิ่งเหล่านั้นมีลักษณะหรือคุณสมบัติบางอย่างรับรองหรือรับประกันตัวเองอยู่แล้ว ส่วนลักษณะที่สองประกอบด้วย ตักกะ นยะอาการปริตักกะ ภิณฺณินิฆมานกขันติ รวม 4 ข้อนี้จัดเป็นประเภท reason คือ เป็นเรื่องของการใช้ความคิดหรือใช้เหตุผล

พระพุทธศาสนาแสดงความคลาดเคลื่อนของความรู้เกิดจากสาเหตุ 3 ประการคือ 1) กำหนดผิดหรือจำผิดเรียกว่า สัญญาวิปลาส 2) คิดผิดหรือจิตผิดปกติ เรียกว่า จิตวิปลาส และ 3) เข้าใจผิดเรียกว่า ภิณฺณวิปลาส

ความรู้กับความเชื่อ ในพระพุทธศาสนาใช้คำหลายคำที่หมายถึงความรู้เช่น ปัญญา ญาณ วิชา ในความหมายกว้าง ๆ คำเหล่านี้ใช้แทนกันได้ แต่ทว่าแต่ละคำก็มีความหมายเฉพาะของตนเอง ด้วย ในเมื่อนำมาใช้เฉพาะเรื่องเฉพาะกรณี พระพุทธศาสนาแบ่งความรู้เป็นหลายระดับดังกล่าวมาแล้ว แต่ละระดับมีความแตกต่างกันในรายละเอียด หรือความประณีตลึกซึ้งของการรู้ แต่ว่าความรู้ทุกระดับ มีลักษณะร่วมอย่างหนึ่งคือเป็นประสบการณ์ตรงของผู้ที่รู้เอง ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทางกายหรือทางประสาทสัมผัสทางใจ ดังที่ท่านใช้สำนวนว่า เอวํ ชานนโท เอวํ ปสฺสนโต คือ รู้เอง เห็นเอง

พระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่าความเชื่อกับความรู้มีกระบวนการที่ต่างกัน กล่าวคือ ความเชื่อมาจากการรับรู้โดยไม่ผ่านการไตร่ตรองหรือโยนิโสมนสิการอันเป็นกระบวนการจัดระเบียบความคิดให้เป็นระบบ สิ่งที่รับรู้มาจึงถูกเก็บไว้ทั้งรวมหรือเก็บไว้โดยไม่มีการเลือกสรร ฉะนั้นความเชื่อจึงมีลักษณะเป็นความรู้แบบหยาบหรือเป็นความคิดที่ไม่เป็นระบบ

ความรู้ที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนาความรู้แบ่งได้ 2 ระดับกว้าง ๆ คือ ความรู้ระดับโลกียะ และความรู้ระดับโลกุตระ ความรู้ระดับโลกียะหมายถึง ความรู้ทุกประเภทตั้งแต่ความรู้ชั้นธรรมดาสามัญไปจนถึงความรู้ระดับยาก หรือการหยั่งรู้ที่ยังไม่ถึงขั้นทำให้เป็นพระอริยะหรือยังไม่ถึงขั้นทำให้บรรลุ อริยมรรค อริยผล ส่วนความรู้ระดับโลกุตระนั้นหมายถึง ความรู้ที่ทำให้เป็นพระอริยะหรือทำให้บรรลุ อริยมรรค อริยผล พระพุทธศาสนาถือว่าความรู้ที่มีคุณค่าต่อชีวิตก็คือ ความรู้ที่ช่วยปกป้องตนเองให้ปลอดภัยจากหายนะด้านต่าง ๆ ของชีวิตหรือความรู้ที่ช่วยให้เอาตัวรอดจากทุกข์ภัยต่าง ๆ ได้ กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ความรู้ที่ทำให้มนุษย์ช่วยตนเองได้ ความรู้ประเภทนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า นิกปัญญาหรือเนปัฏกปัญญา ซึ่งหมายความว่า ปัญญารักษาตนหรือรู้รักษาตัวรอด ฉะนั้น ความรู้ที่ควรมีหรือควรแสวงหาตามหลักของพระพุทธศาสนาก็คือ ปัญญาประเภทนี้เพราะเป็นปัญญาที่มีคุณค่าหรือมีประโยชน์เสมอไปในเรื่องของความรู้ที่ควรรู้หรือความรู้ที่มีคุณค่าต่อชีวิตนั้นพระพุทธศาสนาแสดงไว้ 3 ประเภทคือ 1) อายโกศล ความรู้ความฉลาดในสิ่งที่ดีที่ควรทำ 2) อปายโกศล ความรู้ความฉลาดในสิ่งที่ชั่วที่ควรละ และ 3) อุปายโกศล ความรู้ความฉลาดที่จะทำให้บรรลุถึงสิ่งที่ดี และรอดพ้นจากสิ่งที่ชั่ว

ในมงคลสูตรสรุปความรู้เป็น 2 ลักษณะ คือ ความรู้เชิงปริยัติ หรือเชิงทฤษฎีเรียกว่าพาหุสัจจะที่แปลกันว่า ความเป็นพหูสูตรคือ ได้เรียนได้ฟังมามาก อีกลักษณะหนึ่งคือ ความรู้เชิงปฏิบัติเรียกว่า สิปปะ หรือศีลปะซึ่งก็ได้แก่ ความชำนาญชำนาญในการประกอบกร ความรู้ทั้ง 2 ลักษณะนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเหตุแห่งความเจริญหรือที่เรียกว่ามงคล

จึงสรุปได้ว่า ความรู้ที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนานั้นคือ รู้ถึงสภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติมิใช่เป็นเพียงการรู้ปรากฏการณ์ของธรรมชาติซึ่งเป็นเสมือนเงาหรือภาพลวงตาของธรรมชาติเท่านั้น ฉะนั้น การรู้สภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติจึงต้องอาศัยเครื่องมือที่พิเศษไปกว่าประสาทสัมผัสธรรมดาของมนุษย์นั่นคือ ญาณ และญาณที่จะนำไปสู่การหยั่งรู้สภาวะธรรมชาติ

ได้อย่างถูกต้องนั้นก็มิใช่เพียงญาณทัสสนะเท่านั้น แต่ต้องเป็นญาณประเภทญาณทัสสนะ จึงจะนำไปสู่ขั้นตอนสุดท้ายของความรู้คือ สัพพทุกขยญาณ หรือ วิมุตติญาณทัสสนะได้

ปัญญากับความรู้ ปัญญาที่ได้รับการพัฒนาจนสมบูรณ์แล้วเท่านั้นจึงจะไม่มี การเสื่อมและ ปัญญาที่สมบูรณ์ดังกล่าวนี้ก็คือ ปัญญาของพระอรหันต์หรือพระอรหันต์ ความรู้ในคำสอน ของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นความรู้เพื่อสนองความอยากรู้ แต่เป็นความรู้เพื่อการแก้ทุกข์แก้ ปัญหาของชีวิตถือว่าเป็นความรู้เพื่อการละกิเลสอันเป็นรากเหง้าของปัญหา หรือความทุกข์ทั้งปวงของชีวิตและ ความรู้ดังกล่าวนี้เท่านั้นจึงจะเรียกได้ว่าเป็นความรู้ที่มีคุณค่าหรือมีประโยชน์ต่อชีวิต

4. ความจริงในพุทธปรัชญา

ความคิดทางอภิปรัชญาแบบตะวันตกนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนาปฏิเสธที่จะอธิบาย หรือกล่าวถึง เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่ไร้ประโยชน์ ไม่นำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง และไม่นำไปสู่การดับทุกข์ กับปัญหาของชีวิต นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอยู่หลายประการที่พระพุทธศาสนาไม่สนใจปัญหาทางอภิปรัชญา เรื่องที่พระพุทธศาสนาไม่ตอบหรือไม่พูดถึงที่เรียกว่า อพยากตปัญหา คือ โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุด หรือไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน สัตว์หลังจากตายแล้วยังมีอยู่หรือสูญหรือว่าทั้งมีอยู่ และทั้งสูญ หรือว่ามีก็ไม่ใช่ไม่มีก็ไม่ใช่ พระพุทธศาสนาถือว่าปัญหาทางอภิปรัชญาเป็นปัญหาที่เกิดจาก ความเข้าใจผิดซึ่งพระพุทธเจ้าเรียกว่าตั้งปัญหาผิด

สิ่งที่มีอยู่พุทธศาสนาแสดงไว้ 4 ประเภทคือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ถ้ากล่าวโดยสรุปก็คือ รูปกับนามหรือรูปธาตุกับนามธาตุ พระพุทธศาสนาแสดงว่าสสารชั้นมูลฐานหรือธาตุหลักมี 4 อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ รวมธาตุเหล่านี้เรียกว่ามหาภูตรูป

พระพุทธศาสนาถือว่าธาตุคือ สิ่งที่มีอยู่นั้น หากจำแนกประเภทแล้วก็มีมากมาย แต่จะมีมากมายสักเพียงไรก็รวมอยู่ในจำนวน 18 ธาตุ คือ สิ่งที่มีอยู่เหล่านี้ทั้งที่เป็นรูปธาตุและอรูปธาตุ หรือว่ารูปธรรมหรือนามธรรม พระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นสภาวะธรรมคือ สิ่งที่มีอยู่และเป็นไป ตามสภาวะธรรมหรือตามธรรมชาติของมันเอง และธาตุทั้งปวงล้วนมีลักษณะร่วมคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และเกิดดับหรือเคลื่อนไหวไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท

5. ความดีในพุทธปรัชญา

ในพระพุทธศาสนามีคำตอบหลายคำที่ใช้หมายถึงความดีคือ บุญ กุศล งามจริยา สมจริยา สุจริต กรณียะ ซึ่งให้ผลเหมือนกันคือ เป็นเหตุให้บังเกิดในสุคติ โลก สวรรค์ ตามหลักของพระพุทธศาสนา เรื่องของความดีนั้นตั้งอยู่บนฐานของความจริง ความดีมิใช่สิ่งที่พระพุทธเจ้าหรือคนใดคนหนึ่งกำหนดขึ้น แต่พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ทรงค้นพบหลักเรื่องความดีความเป็นจริง แล้วจึงทรงนำมาสอนหรือเปิดเผย ให้ชาวโลกได้รู้เข้าใจเท่านั้น เพราะเรื่องของความดีทั้งความดีส่วนเหตุและความดีส่วนผลนั้นจะมีใครรู้ หรือไม่มีใครรู้ก็ตาม ก็คงมีอยู่และเป็นตามสภาพของมันอย่างไม่มี ความเปลี่ยนแปลงอยู่นั่นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอัมมนิยามสูตร

ความดีในพระพุทธศาสนาก็คือ เรื่องของศีลธรรม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความดีของชีวิต หรือเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข เรื่องของศีลธรรมนั้นก็เป็นการปฏิบัติระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน เป็นสำคัญ อาจจะมีการปฏิบัติบางข้อบางประเด็นที่มีขอบเขตครอบคลุมไปถึงมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ด้วย

พระพุทธศาสนามีได้ถือว่าดีทุกอย่างเท่ากันหมด หรือว่าชั่วทุกอย่างเท่ากันหมด แต่ถือว่าดีชั่ว มีหลายระดับแตกต่างกันไปตามคุณภาพหรือน้ำหนักของผลที่มีต่อชีวิตมนุษย์

การจัดระดับความดี น่าจะมีความหมายครอบคลุมความดีทุกประเภทไว้หมดคือ ที่ท่านเรียกว่าประโยชน์ 3 หมายถึงประโยชน์หรือความดีของชีวิต 3 ระดับ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบ ๆ ไป และประโยชน์สูงสุด

พระพุทธศาสนาแสดงว่าความดีมีได้มีลักษณะเป็นความสุขอย่างเดียวนั่น แต่ได้แสดง ลักษณะของความดีไว้หลายอย่าง กล่าวคือ การทำดีคือ กรณียหรือสุจริตย่อมให้ผลดี 5 ประการ คือ 1) ตนเองดีเตียนตนเองได้ 2) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ย่อมสรรเสริญ 3) ชื่อเสียงที่ดีย่อมพุ่งขจรไป 4) ย่อมไม่หลงตาย และ 5) เมื่อตายลงย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ในกาลามสูตรแสดงลักษณะของความดี ความชั่วไว้ว่า ความชั่วมีลักษณะคือ 1) เป็นอกุศล 2) มีโทษ 3) วิญญูชนติเตียน 4) ก่อให้เกิดสิ่งไร้ประโยชน์ และ 5) ก่อให้เกิดทุกข์ ส่วนความดีก็มีลักษณะตรงกันข้ามคือ 1) เป็นกุศล 2) ไม่มีโทษ 3) วิญญูชนสรรเสริญ 4) ก่อให้เกิดประโยชน์ และ 5) ก่อให้เกิดสุข

นอกจากหลักการหรือกฎแห่งกรรมแล้ว เรื่องศีลธรรมในพระพุทธศาสนายังขึ้นอยู่กับ ความจริงของการสอนเรื่องจิตด้วย เพราะในกระบวนการของศีลธรรมนั้นพระพุทธศาสนาถือว่า จิตมีบทบาทสำคัญในทุกด้านเกณฑ์ในการพิจารณาหรือกำหนดความหนักเบาของความดีความชั่ว สรุปได้ 3 ประเด็นคือ จิต เจตนาและประโยค พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดผลทางศีลธรรมคือ ความดีความชั่วนั้นมีทั้งทางกายทางวาจา และทางใจหรือความคิด

6. ความงามในพุทธปรัชญา

ในคำสอนของพระพุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยสิ่งที่งามคือ ทำดังที่พระพุทธพจน์ที่ว่าพระสุคตนั้น ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ซึ่งประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะบริบูรณ์ บริสุทธิ์สิ้นเชิง

พระพุทธพจน์ และคำอธิบายในอรรถกถาทั้งหมดดังกล่าวสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนา ถือว่าธรรมหรือความจริงนั้นมีลักษณะ คือ งาม ความงามของธรรมนั้นมองหรือกล่าวได้ในหลายมิติ และหลายระดับ กล่าวคือ ในมิติแห่งเนื้อหา ในมิติแห่งการปฏิบัติ ในมิติแห่งผลของการปฏิบัติ ในมิติ แห่งคุณค่าต่อชีวิต ในมิติแห่งระดับธรรมก็มีความงาม 3 ระดับคือ งามระดับต้น งามระดับกลาง และงาม ระดับสูง

ในคำสอนของพระพุทธศาสนามีได้กล่าวถึงเฉพาะความงามของธรรมเท่านั้นแต่ยังได้กล่าวถึงความงามของคน และวัตถุสิ่งของ รวมไปถึงความงามของธรรมชาติด้วย พระพุทธศาสนายังแสดงว่าความงามของธรรมนอกจากจะทำให้คนผู้ทรงศีลทรงธรรมเป็นคนที่ดีงามแล้ว ความงามของธรรมยังทำให้ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกลายเป็นสิ่งที่ดีงามด้วย นอกจากนี้ พระพุทธศาสนากล่าวถึงความงามใน 2 มิติคือ ความงามในมิติทางธรรม และความงามในมิติทางโลก

ข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ในทัศนะของผู้วิจารณ์หลังจากได้อ่านหนังสือเรื่อง “พุทธปรัชญา ในสุตตันตปิฎก” จบแล้ว มีข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

1. รูปแบบของหนังสือ

จุดเด่น การออกแบบปกกรุ๊ปเล่มใช้รูปพระพุทธเจ้ามหายาน แสดงสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ ซึ่งเป็นการเปิดเผยทางสัญลักษณ์ประการของผู้ออกแบบหนังสือเล่มนี้ที่ต้องการสื่อสารออกมา และพื้นสีหนังสือใช้สีโทนสีมีลวดลายไทยบาง ๆ ส่วนชื่อหนังสืออยู่ด้านขวาข้างของรูปด้านบน ถัดลงมาล่างสุดเป็นชื่อของผู้เขียนหนังสือ

ส่วนขนาดหนังสือมีความกะทัดรัด พอเหมาะในการพกพา จำนวนหน้าไม่หนาหรือมากเกินไปในการให้ความรู้สำหรับผู้อ่านในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

จุดด้อยและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ในการออกแบบปกหากสามารถสะท้อนประเด็นที่น่าสนใจว่า พุทธปรัชญา ในสุตตันตปิฎก คืออะไร จะทำให้หนังสือเล่มนี้ มีความโดดเด่นและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

2. เนื้อหาของหนังสือ

จุดเด่น หนังสือเรื่อง “พุทธปรัชญา ในสุตตันตปิฎก” เป็นการเสนอประเด็น ที่กระชับและมีความแตกต่างในการนำเสนอประเด็นทางด้านพุทธปรัชญาที่จำเพาะลงไปในสุตตันตปิฎกเท่านั้น จึงทำให้เห็นถึงความเฉพาะว่าเป็นอย่างไร หนังสือเล่มนี้จึงทำให้เห็นได้ว่าการใช้ภาษาเขียนในเชิงวิชาการได้อย่างรัดกุม กระชับและง่ายในการทำความเข้าใจขอบข่ายของพุทธปรัชญา 5 ประเด็นกว้าง ๆ ทำให้ผู้สนใจสามารถนำไปสู่การค้นคว้าในเชิงลึกและต่อยอดต่อไปได้เป็นอย่างดี แต่ในขณะเดียวกันหนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอประเด็นย่อย ๆ อีกมาก จึงเป็นเสมือนเป็นการเก็บประเด็นในรายละเอียดว่ามีอะไรบ้าง

จุดด้อยและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือเล่มนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลในขอบข่ายของพุทธปรัชญา 5 ประเด็นกว้าง ๆ ซึ่งไม่ได้ตอบคำถามว่า เหตุใดพุทธปรัชญา จึงให้คำตอบไว้ใน 5 ประเด็นนี้ อนึ่งผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ไม่ได้นำเสนอในเชิงวิจารณ์จึงแตกต่างจากท่าทีของปรัชญาตะวันตก ที่การจะนำเสนอประเด็นอะไรสักอย่างหนึ่งก็จำเป็นที่จะต้องให้เหตุผลสนับสนุนว่า เพราะเหตุใดจึงเสนอประเด็นนั้น เช่น ความรู้คืออะไร ความรู้กับความจริง ปัญญากับความรู้อะไร

เป็นอย่างไร ผู้เขียนเพียงนำเสนอข้อมูลว่า คืออะไร และเป็นอย่างไร โดยไม่ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า เพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น และหากสามารถชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า ผู้เขียนคิดอย่างไรและนักปรัชญาสายอื่น อย่างเช่น มหายานหรือตะวันตกคิดต่อประเด็นปัญหาเดียวกันอย่างไรบ้าง ก็จะทำให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ประสงค์เพียงการนำเสนอว่า “พุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก” ว่าเป็นอย่างไรก็คงไม่พอ เพราะในท่าทีของปรัชญาต้องสามารถให้เหตุผลมากกว่าถ่ายทอดความรู้ของพระพุทธศาสนาเท่านั้น นอกจากนี้ในหนังสือเล่มนี้ยังมีการใช้คำที่ทับซ้อนกันระหว่างคำว่า “พุทธปรัชญา” กับ “พระพุทธศาสนา” ดังนั้นจึงขาดความเป็นเอกภาพและอาจทำให้ผู้อ่านสับสนได้ว่า เหตุใดผู้เขียนจึงต้องใช้ทั้งสองคำ ไม่ได้ใช้คำเดียวกันและคำสองคำนี้แตกต่างกันอย่างไร

ในขอบข่ายทางด้านปรัชญา การที่ผู้เขียนนำเสนอเพียง 1) พื้นฐานพุทธปรัชญา 2) ชีวิตในพุทธปรัชญา 3) ความรู้ในพุทธปรัชญา 4) ความจริงในพุทธปรัชญา 5) ความดีในพุทธปรัชญา และ 6) ความงามในพุทธปรัชญา ทำให้เห็นว่าประเด็นน้อยจนเกินไป เพราะเป็นเพียงภาพกว้าง ๆ ของปรัชญาใน 5 สาขาเท่านั้น แต่ยังมีขอบข่ายปรัชญาในเชิงประยุกต์ได้อีก เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาการเมือง และสังคม ปรัชญาสิ่งแวดล้อม และปรัชญาวิทยาศาสตร์ เป็นต้น หากผู้เขียนสามารถนำเสนอประเด็นปัญหาเหล่านี้ได้จักมีความน่าสนใจและหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตได้กว้างไกลต่อไปอีก แต่อย่างไรก็ตามหนังสือที่ผู้เขียนเล่มนี้นำเสนอนั้นอาจมีการปรับปรุงในกาลอันใกล้ต่อไป อย่างไรก็ตาม ข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะเพิ่มเติมนี้เป็นเพียงความเห็นของผู้วิจารณ์ในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

สุเชาว์ พลอยชุม. (2560). **พุทธปรัชญา ในสุดตันตปิฎก** (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: สาละพิมพ์การ.